

LIETUVOS IR LENKIJOS KONFLIKTO 1918–1920 METAIS KARINIAI ASPEKTAI

Vytautas Lesčius

Docentas daktaras
Vilniaus universiteto
Naujosios istorijos katedra
Universiteto g. 7
Tel. (8-22) 68 72 86

Įvadas

1918 m. atgavusi nepriklausomybę lietuvių tauta pasuko naujo gyvenimo keliu. Remiantis teise į savarankišką politinį gyvenimą ir atkuriant savąją valstybę, neišvengiamai teko rūpintis tiek valdžios institucijų kūrimu bei jų normaliu funkcionavimu, tiek spręsti sienų su kaimyninėmis šalimis nustatymo klausimus, kad į vieną kamieną būtų sujungtos visos tautos dalys. Tačiau taip jau susiklostė, kad atsikuriančiai Lietuvos valstybei nuo pat pirmųjų dienų teko ne tik diplomatinėmis priemonėmis kovoti dėl savo egzistencijos pripažinimo, bet ir ginklu apginti savo istorines žemes. Lietuvai nedraugiškos kaimyninės šalys (Sovietų Rusija, Lenkija), siekdamos agresyvių tikslų, stengėsi apšmeižti tikruosius mūsų jaunos valstybės siekius, apjuodinti ją kitų pasaulio valstybių ir ypač Tautų Sąjungos akyse. Nepripažindamos savarankiškos Lietuvos valstybės ir nerodydamos noro taikiai spręsti ginčijamus klausimus, jos, nepaskelbusios karo, sparčiai infiltravosi į mūsų šalį, užgrobdamos dideles teritorijas. Neturėdamos kitos išeities, vos pradėjusios kurtis ir visos tautos aktyviai remiamos Lietuvos ginkluotosios pajėgos, įveikdamos didelius sunkumus, iki 1919 m. rugpjūčio pabaigos įsten-

gė išvyti iš krašto rusus bolševikus, o iki tų pačių metų pabaigos – ir rusų monarchistų bei vokiečių organizuotus savanorių dalinius (bermontininkus).

Tačiau Nepriklausomybės kovos tomis pergalėmis nesibaigė. Lietuviams dar teko pakelti itin sunkias diplomatinės ir ginkluotas kovas su galingesne kaimynine Lenkija.

Aptariamojo laikotarpio sudėtingi Lietuvos ir Lenkijos santykiai įvairių šalių istorikų jau nemažai tyrinėti. Tačiau jų darbuose iki šiol daugiausia dėmesio skiriama diplomatinei-politinei šios problemos kryptiai. Tuo tarpu tyrinėjimų, skirtų užsitęsusio Lietuvos ir Lenkijos karinio konflikto aspektams apibūdinti, yra nedaug. Šiuo požiūriu dominuoja lenkų istorikų darbai¹. Išskyrus P. Losovskio 1966 m. išleistą monografiją², kurioje autorius, pateikdamas

¹ Wasilewski L. Litwa i Białorus. Warszawa, 1925; Budecki Z. Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej 1918. Warszawa, 1928; Waligora B. Zajęcie Wilna przez gen. Żeligowskiego // Bellona, t. 36, 1930; Smolenski J. Walki Polsko-Litewskie na Suwalszczyźnie we wrześniu 1920 r. Warszawa, 1938 ir kt.

² Losowski P. Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920. Warszawa, 1966.

daug naujos dokumentinės medžiagos, stengiasi nauju požiūriu įvertinti ano meto Lietuvos ir Lenkijos politinius-diplomatinis santykius bei karinio konflikto esmę ir išlikti objektyvus, daugelyje kitų autorių darbų vyrauja tendencinga ir aiškiai priešiška Lietuvai pozicija, skiepijanti nacionalizmą ir vienos tautos nepykantą kitai.

Lietuvių istorinėje literatūroje tyrinėjimų, skirtų Lietuvos ir Lenkijos kariniam konfliktui apibūdinti, šties nedaug. Tai daugiausia nedidelės apimties publikacijos, amžininkų, buvusių to meto karinių veikėjų atsiminimai, paskelbti tarpukario Lietuvos ir lietuvių išeivijos karinėje spaudoje, fragmentinės kovų apžvalgos enciklopedijose, mokykliniuose istorijos vadovėliuose bei kituose leidiniuose. Vienas iš didžiausių tyrinėjimų – dr. A. Rukšos darbas³, kuriame autorius pateikė gana plačią kovų su lenkais apžvalgą. Nors istorinė šio darbo vertė nemaža, tenka konstatuoti, jog autorius, negalėjęs pasinaudoti archyvine medžiaga bei kitais svarbiais šaltiniais, neįstengė įsigilinti į daugelio svarbių klausimų esmę.

Šio straipsnio tikslas – remiantis archyvine medžiaga, vyriausybės dokumentais, įvairių autorių darbais, amžininkų atsiminimais, periodine karine spauda bei kitais šaltiniais, atskleisti karinio Lietuvos ir Lenkijos konflikto priežastis, išryškinti jo etapus, pateikti jų charakteristiką ir apibūdinti padarinius.

1. Lietuvių ir lenkų konflikto brendimas (iki 1919 m. balandžio 19 d.)

Lenkai nuo senų laikų buvo nepalankūs tautiniam lietuvių sąjūdžiui, matydami jame tik tam tikrą „separatizmą“ ir „litvomaniją“ bei gyvendami amžiais lietuviams nepriimtiniomis, pasenusiomis unijos idėjomis. Lietuvos santykiai su Lenkija istoriškai buvo taip nevykusiai susipynę, kad po šimtmetinės carinės priespaudos

atgijusios lietuvių ir lenkų tautos niekaip neįstengė taikiai išspręsti ginčijamų klausimų ir sutvarkyti savo atkurtų valstybių sienų. Lenkų pastangas pasiekti „porozumienie“ (susitarimą) paprastai lydėdavo visiškai nepriimtini, negarbingi, agresyvūs, tautinius lietuvių jausmus įžeidžiantys pasiūlymai. Vadovaujantieji lenkų sluoksniai, tarp kurių bent iš pradžių buvo nemaža didikų ir magnatų kilmės atstovų, dažnai niekino ir netoleravo jaunosios Lietuvos veikėjų, kurių dauguma buvo kilę iš „šiaudinės pastogės“, iš „samanotos trobelės“.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse bei vėliau lietuvių politikų ir visuomenės veikėjų idealui atkurti savąją valstybę, apimančią istoriniais laikais lietuvių genčių apgyvendintas žemes su sostine Vilniumi, lenkų ideologai dar 1916 m. paskelbtame valstybingumo lygos komunikate priešpriešino teiginį, jog jų valstybė negalinti remtis etnografiniu principu, o turinti apimti lietuvių ir rusų žemes bei Baltijos jūros pakraščius, ir visaip įrodinėjo, kad to reikalaujančios ne vien istorinės tradicijos, bet ir ekonominiai bei politiniai būsimosios Lenkijos interesai, kad pakraščiai (kresai) – „tai nuo amžių mūsų (suprask – lenkų) tėvynės dalis“ ir „...jų tūkstantmetės istorijos kūrėjas yra lenkai“⁴.

Lenkų rytų politikoje pagrindinės politinės grupės – endekai ir pilsudskininkai – ypatingą vietą skyrė Vilniui, turėjusiam būti vienu iš pagrindinių atramos taškų kuriant „didžiąją Lenkiją“. Vėliau paaiškėjo, kad Lenkijos valdantieji sluoksniai ėmė siekti ne tik buvusių jų rytinių žemių, bet ir etnografinės Lietuvos. O tai buvo visiškai priešinga nacionalinėms lietuvių tautos aspiracijoms. Minėti lenkų siekiai bei juos lydėję aktyvūs Lenkijos vyriausybinių sluoksnių praktiniai veiksmai ir įžiebė karinio konflikto dėl Vilniaus kibirkštį. Vilniaus klausimas tapo ištisu Lietuvos ir Lenkijos santykių kompleksu.

Susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, Lenkija, užuot pirmoji pripažinusi drąsiai pakilusią ir atsikūrusią jaunąją Lietuvą, vilkino

³ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. T. 2–3. Klivlendas, 1981–1982.

⁴ Giertych J. O program polityki kresowcj. Warszawa, 1932, p. 8.

tai daryti, o lenkų spauda dažnai pravardžiuodavo ją „Litwa Kowienska“. Taigi kaimyninė Lenkija ne tik neparodė Lietuvai palankumo, bet iškart tapo pačiu pavojingiausiu atsituriančios nepriklausomos Lietuvos priešininku, su kuriuo vėliau teko sunkiai kovoti.

Brandindami agresyviuos planus, lenkai Lietuvoje ėmė steigti įvairias kariškos pakraipos sąjungas bei organizacijas. 1918 m. rugsėjo 10 d. Vilniuje buvo įsteigta Vilniaus miesto lenkų karių sąjunga, kuri netrukus pasiskelbė nuolatine lenkų atstovybe Lietuvoje⁵.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui ir Vokietijoje įvykus revoliucijai, lenkų veikla Vilniaus krašte labai suaktyvėjo. Lapkričio 20 d. Vilniuje buvo įsteigta Lietuvos ir Gudijos krašto savigny, o gruodžio 8 d. generolas V. Vejtko paskirtas visų jos dalinių vadu. Pradėta formuoti tos savignos brigada. Šiuos dalinius rėmė Vilniaus ir apylinkių pasiturintieji lenkų dvarininkai savanoriškais mokesčiais bei Varšuvos vadinamasis Rytų žemių komitetas, kuriam Lenkijos vyriausybė 1918 m. gruodžio 12 d. skyrė 20 mln. markių savignos daliniams Lietuvoje organizuoti⁶. Parengus lietuviškų ir gudiškų žemių užėmimo planą ir Vilniuje bei jo srityje sparčiai kuriant karines organizacijas, pagrindinis lenkų vadovybės Rytų politikos rūpestis ir buvo užvaldyti šį miestą bei sritį tarp jo ir Balstogės, pramintą „lenkiška-gudiška Lietuva“.

Gruodžio 29 d. J. Pilsudskio nurodymu vietoj Lietuvos ir Gudijos krašto savignos buvo sudaryta Lietuvos ir Gudijos generalinė apygarda, kurios vadu liko gen. V. Vejtko. Vilniaus miesto komendantu buvo paskirtas generolas A. Mokrzeckis. Nuo to laiko besikuriantiems lenkų daliniams karinės veiklos kryptį nubrėžė Lenkijos kariuomenės vyriausiasis štabas⁷.

⁵ *Waligora B.* Dzieje 85 pułku strzelców Wilenskich. Warszawa, 1928, p.12; *Mienicki R.* Wilno w polskim wysylku zbrojnym (Wilno i ziemia wilenska). Wilno, 1930. T. 1, p. 32.

⁶ *Vaitkevičius B.* Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918–1919 metais. Vilnius, 1967, p. 400.

⁷ *Rukša A.* Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. Kivlendas, 1981. T. 2, p. 60.

Beveik tuo pat metu buvo organizuojama ir vadinamoji Lietuvių-gudų divizija, kurios tikslas – karinėmis jėgomis užgrobti Lietuvos teritoriją. Jos vadu buvo paskirtas gen. V. Ivaškevičius. Šios divizijos nemažą dalį sudarė rytuose savo dvarų netekę savininkai, o kareiviai buvo smulkieji bajorai. Vis dėlto joje dominavo kariai iš pačios Lenkijos, pirmą kartą savo gyvenime išvydę tuos „lietuvių-gudų pakraščius“, kuriuos jie vėliau turėjo „vaduoti“ iš lietuvių⁸.

1918 m. gruodžio paskutinėmis dienomis lenkai keletą kartų bandė su lietuviais tartis dėl bendro Vilniaus gynimo nuo artėjančios Raudonosios armijos. Tačiau iš tų derybų nieko gera neišėjo, nes lenkai nesutiko pripažinti Vilniaus Lietuvai, o lietuviams prisidėti prie lenkų vadovaujamos Vilniaus gynimo akcijos, siekusios kaip tik įrodyti Vilniaus lenkiškumą ir jį patį prie Lenkijos prijungti, savaime suprantama, nebuvo nė mažiausios prasmės.

Vokiečiams ketinant palikti Vilnių ir artėjant prie jo bolševikams, persikelianti į Kauną Lietuvos vadovybė 1918 m. gruodžio 30 d. 1 pėsstininkų pulko vadą J. Galvydį-Bykauską paskyrė visų Vilniaus srityje veikusių kariuomenės dalių vadu ir įsakė ginti nuo priešo miestą bei rytines Lietuvos sienas. Visa valdžia Vilniuje buvo pavesta negausiai Vilniaus karo komendantūrai ir paliktiesiems kai kurių ministerijų igaliotiniams⁹.

Tačiau tam įsakymui vykdyti jėgų nebuvo. Tuo pasinaudojusi lenkų karinių dalių vadovybė pradėjo elgtis taip, lyg Vilnius priklausytų Lenkijai. 1919 m. sausio 1 d. lenkai paskelbė užėmę Vilnių. Kitą dieną Lietuvos vyriausybės generalinis igaliotinis M. Biržiška dėl tokių lenkų veiksmų įteikė generolui V. Vejtko griežtą protestą¹⁰.

Lenkams neįstengus atkakliau pasipriešinti, 1919 m. sausio 5 d. Vilnių užėmė bolševikai. Konfliktas su lenkais dėl Vilniaus pirmasis etapas baigėsi.

⁸ *Waligora B.* Dzieje 85 pułku... , p. 154.

⁹ Laikiniosios vyriausybės žinios. 1919, Nr. 2–3, p. 2.

¹⁰ Ten pat, p. 4.

2. Lenkų karinės agresijos plitimas Lietuvoje (1919 m. balandžio 19 d.–1920 m. liepos vidury)

Nepavykus pirmajam „žygiui į Lietuvą“ 1918–1919 m. sandūroje, lenkų vadovybė neatsisakė minties pakartoti karinę akciją, laukė tam tinkamos progos ir rengėsi tiek politiškai, tiek kariškai.

1919 m. kovo pabaigoje–balandžio pradžioje bolševikų jėgos Lietuvoje buvo išsidėsčiusios taip, kad tarp Vilniaus ir Lydos rajonuose veikusių jų divizijų buvo susidariusi didelė tuštuma – spraga, kurioje atsidūrė svarbūs į Vilnių vedantys keliai. Lenkų kariuomenės vadovybė, rengdama Vilniaus užgrobumo planą, ir nutarė pasinaudoti ta bolševikų kariuomenės išsidėstymo spraga Marcinkonių–Vilniaus–Lydos trikampyje.

Tačiau pasinaudoti palankia situacija ryžosi ir Lietuvos vadovybė. Jai buvo žinoma, jog bolševikų užimtos Lietuvos srityse vyravo netvarka: kariai demoralizuoti, maištavo, gyventojai buvo nepatenkinti buvusia tvarka ir laukė ateinančių lietuvių. Tokiomis aplinkybėmis ir kilo sumanymas pamėginti iš bolševikų atsiimti Vilnių, juo labiau kad vadovybė pasiekė žinios apie lenkų jėgų telkimą Gardino apylinkėse. Dar 1919 m. vasario 28 d. krašto apsaugos ministras karininkas M. Velykis įsakė karininkui K. Škirpai, gerai žinančiam padėtį Vilniuje, parengti jo valdymo planą, kai šis miestas bus išlaisvintas iš bolševikų okupacijos¹¹. Nors Lietuvos kariuomenės pajėgos buvo dar nedidelės, nutarta pasinaudoti patogiu momentu, pulti bolševikus ir pirmiesiems atgauti sostinę Vilnių. Tuo tikslu 1919 m. kovo 11 d. buvo sudaryta karininko S. Nastopkos vadovaujama Atskirosi brigada¹².

Kadangi nebuvo pakankamai jėgų pulti bolševikus visu frontu, nutarta sutelkti pajėgas dviejose vietose ir suduoti priešui smūgį, kad jis turėtų trauktis. Tai buvo pirmoji organizuota puolamojo pobūdžio lietuvių karinė operacija, kokių anksčiau besikuriančioje kariuomenėje dar nebuvo. Pulta dviem rinktinėmis: tai pietinė (dešinioji) – iš Alytaus igulos ir šiaurinė (kairioji) – iš Kauno igulos. Puolimas vyko 1919 m. balandžio 3–8 d. Vilniaus kryptimi. Nors kovos ir buvo atkaklios, bolševikams suduotas nemažas smūgis, bet tuokart jų išvyti iš Vilniaus nepavyko – jėgos dar buvo per menkos¹³.

Tuo pasinaudojo lenkai. Iniciatyvos pulti Vilnių ėmėsi pats J. Pilsudskis, laikęs Vilnių ir drauge Lietuvą savo tikrąja tėviške. Skubėti žygiuoti į Vilnių jį ypač vertė baimė, kad lietuviai neužbėgtų jam už akių. Žinodamas, jog šis lenkų žygis į Vilnių Vakarų didžiųjų valstybių bus suprastas kaip aneksija, J. Pilsudskis, būdamas realistas, artėjant Taikos konferencijos Paryžiuje posėdžiui, ryžosi panaudoti „įvykusių faktų“ politikos metodiką ir, kaip teigė savo artimiesiems, „įjoti į Vilnių pro Aušros Vartus ant balto žirgo“¹⁴.

1919 m. balandžio 19–21 d. lenkai staigiu puolimu užėmė Vilnių. Po to, verždamiesi gilyn į Lietuvos teritoriją, užėmė nemažus jos plotus. Okupuodami didelę Lietuvos teritorijos dalį, jie visiškai nederino karo veiksmų su Lietuvos kariuomene, neatsižvelgė į Lietuvos interesus. Taigi tarp Lietuvos ir Lenkijos valstybių susidarė nepaskelbta karo padėtis. Lietuviai skelbė, jog lenkai yra okupantai, įsitvirtinę Lietuvos teritorijoje be Lietuvos vyriausybės sutikimo.

Lenkų įvykdyta Vilniaus okupacija sukrėtė

¹¹ Karin. K. Škirpos 1919 m. vasario 28 d. slapta pasirašytas Nr. 8 Krašto apsaugos ministrui // Lietuvos centrinių valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. 923, ap. 1, b. 149, l. 216–217.

¹² 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai // LCVA. F. 38. 4, ap. 1, b. 3, l. 47.

¹³ Atskiros brigados ir II pėst. divizijos štabo karo dienas (1919 03 11–12 31) // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 76, l. 2–9; Lietuvos kariuomenės kūrmosi ir pirmosios mūsų kariuomenės operacijos 1919 m. // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 4, l. 32.

¹⁴ Jundzill Z. Niefortunna wyprawa Kowienska. 1955, t. 5, p. 207.

lietuvių visuomenę. Pasipylė protestai ir skundai tarptautinėmis institucijomis.

Tuo tarpu užėmę Vilnių lenkai stengėsi išnaikinti visa, kas jiems atrodė nelenkiška: persekiojo lietuvių visuomenės veikėjus, uždarė kultūros įstaigas, atėmė vertingesnį jų turta, suiminėjo gyventojus.

1919 m. pradžioje Paryžiuje vykusios derybos dėl taikos sutarties ir Vakarų Europos valstybių ilgai laikoma nepastovia ir nepriimtina sovietinė tvarka Rusijoje paskatino lenkų nesukalbamumą, todėl jų užmojai igavo platų masą. Paryžiaus sutartimi tiksliai nenustačius Lietuvos sienų, netrukus prasidėjo kivičiai tarp faktiškai atsikūrusios, bet Santarvės valstybių dar nepripažintos Lietuvos ir kaimyninės Lenkijos. Santarvės valstybės pavėluotai mėgino tvarkyti Lietuvos ir Lenkijos sienų klausimą, nustatydamos tarp jų demarkacijos linijas, kadangi tiesioginės derybos tarp tų valstybių nevyko. Lenkija laikėsi tos nuomonės, kad jai dar neatėjo patogus laikas sutvarkyti reikalus su Lietuva. Kaip netrukus paaiškėjo, Lenkija Santarvės valstybių nustatytą su Lietuva demarkacijos linijų irgi nenorėjo pripažinti.

Nepaisant Lenkijos pareikšto nenoro galutinai susiderėti sienų klausimu ir jos aiškiai parodyto agresyvumo infiltruojantis į Lietuvos plotus, Lietuvos vyriausybė visą laiką siekė taikiai išspręsti ginčijamus klausimus, todėl ieškojo Santarvės valstybių paramos. O šios, užsiėmusios savais reikalais, iš pradžių mažai tesidomėjo tautiniais klausimais Rytų Europoje, ilgą laiką tik stebėjo įvykius. Galų gale jos ėmė skaitytis su įvykusiais faktais, Lietuvą pripažino *de facto* (1919 m. rugsėjo 15 d. – Anglija, 1920 m. gegužės 11 d. – Prancūzija¹⁵) ir pradėjo teikti šiokią tokią materialinę bei diplomatinę paramą. Tačiau Lietuvos ir Lenkijos sienų klausimas nebuvo išspręstas.

Lietuvos ir Lenkijos valstybėse veikusios Santarvės šalių karinės misijos taip pat domė-

josi lietuvių ir lenkų santykiais, stengėsi juos sureguliuoti, tačiau kraštutiniais atvejais lenkams nuolaidžiavo ir ėjo su jais į kompromisus. Nuolaidžiaujant Santarvės šalims, visų pirma Prancūzijai, Lenkija, turėdama didelę ginkluotųjų pajėgų persvarą, galėjo atvirai pulti Lietuvą ir mėginti ją okupuoti. Tačiau atkaklus Lietuvos kariuomenės pasipriešinimas ir pačių lenkų vadovybės nenoras pabloginti savo įvaizdį daugelio pasaulio valstybių akyse bei kitos aplinkybės atgrasė lenkus nuo atviro ginkluotos jėgos panaudojimo. Todėl lenkų politikai bei kariniai veikėjai tuo metu dėjo daug pastangų susprogdinti Lietuvos valstybę iš vidaus: 1919 m. organizavo nepavykusį peoviakų sukilimą, kuriam surengti pasinaudojo jaunos lietuvių kariuomenės spragomis. Iki pat 1920 m. vidurio sąmoningai vilkindama susitarimą su Lietuva sienų klausimu, Lenkija davė progos kilti įvairiems nesusipratimams ir net ginkluotiems abiejų kraštų kariuomenių susirėmimams Širvintų, Ukmergės, Utenos ir kitose apylinkėse bei Seinų krašte¹⁶.

Šiais įvykiais baigėsi antrasis etapas.

3. Lenkų okupuotos Lietuvos teritorijos atgavimas (1920 m. liepos 7 d.–rugspjūčio 28 d.)

Šis etapas siejamas su rusų bolševikų bei lenkų karinėmis operacijomis Lietuvos teritorijoje ir jų padariniais Lietuvai.

¹⁵ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Čikaga, 1986. T. 2, p. 717.

¹⁶ 1919 m. įsakymai Seinų m. ir apskr. Komendantūrai // LCVA. F. 1565, ap. 2, b. 76, l. 1, 19; Ramanauskas J. 1918–1920 metai Seinų krašte // Karo archyvas. Kaunas, 1940. T. 12, p. 212, 225; Seinų m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. gegužės 7–13 d. // LVCA. F. 929, ap. 4, b. 62, l. 76–77; Reliacija apie mūšį Seinuose 1919 m. rugspjūčio 22–23 ir 25 d. // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 19, l. 66, 69–70; Fronto vado Suvalkijoje karin. K. Žuko 1919 m. rugsėjo 1 d. telefonograma Nr. 33 KAM generaliniam štabui // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 40, l. 182–184; KAM generalinio štabo žvalgų dalies savaitinė (1919 12 21–12 31) santrauka apie lenkų frontą // LCVA. F. 384, ap. 3, b. 345, l. 41–42; Lenkų pajėgos Lietuvoje 1920 m. sausio 25 d. // LCVA. F. 923, ap. 1, b. 98, l. 129–130; KAM generalinio štabo žvalgų dalies savaitinė suvestinė apie lenkų kariuomenės skaičių Lietuvoje nuo 1920 m. balandžio 27 d. iki gegužės 2 d. // LCVA. F. 384, ap. 3, b. 345, l. 125 ir kt.

Dėl lenkų nacionalistinės minties istorinės raidos ir neseniai įsigalėjusio Sovietų Rusijoje bolševizmo agresyvumo, pasireiškusio tautinių rusų interesų gynimu, 1920 m. pavasarį kilo neišvengiamas, lemiamas ginkluotas rusų ir lenkų susirėmimas, kadangi ankstesniais, 1919 metais vykęs karas dar neišsprendė jų tarpusavio santykių.

Dėl nesėkmių bolševikų fronte nuo 1920 m. birželio vidurio ėmė klostytis nauja lietuvių ir lenkų santykių situacija. Tomis dienomis lankėsi Kaune lenkų valdžios atstovai V. Kame-neckis ir M. Niedzialkovskis stengėsi išgauti iš Lietuvos vyriausybės aiškų pareiškimą, jog lenkų ir rusų karo atžvilgiu Lietuva oficialiai pasiskelbtų neutrali. Tačiau šios lenkų pastangos liko be rezultatų.

1920 m. liepos pradžioje vakariniams lenkų ir rusų bolševikų frontų sparnams priartėjus prie Lietuvos kariuomenės užimtų pozicijų, ir lenkai, ir rusai pasistengė diplomatinio būdu užsitikrinti Lietuvos vyriausybės palankumą. Lenkijos užsienio reikalų ministras E. Sapieha liepos 4 d. savo vyriausybės vardu pripažino Lietuvą *de facto*, nors notoje tarp abiejų valstybių buvusius teritorinių ginčų net nepaminėjo¹⁷.

Lenkijos ministras pirmininkas V. Grabskis, sąjungininkams reikalaujant, liepos 10 d. Spa mieste pasirašė protokolą nedelsiant perleisti lietuviams Vilnių ir jo apylinkes pagal 1919 m. gruodžio 8 d. sąjungininkų nustatytą vadinamąją G. Curzono liniją¹⁸. Pripažindama Lietuvą *de facto*, Lenkija norėjo šiek tiek sušvelninti santykius su Lietuva, nes pastarosios kariuomenės pozicija susidariusiomis rusų ir lenkų karo aplinkybėmis galėjo būti labai reikšminga. Tačiau tai nebuvo geranoriški lenkų vadovybės veiksmai Lietuvos atžvilgiu – perleisti Vilnių lietuviams ji neplanavo ir neskubėjo.

Tuo tarpu bolševikams spaudžiant ir len-

kams traukiantis, generolo leitenanto J. Galvydžio-Bykausko vadovaujamos III pėstininkų divizijos dalys 1920 m. liepos 7 d. pradėjo užiminėti lenkų paliekamas Lietuvos vietas¹⁹. Lenkų pralaimėjimai bolševikų fronte suteikė lietuviams viltį atgauti senąją sostinę Vilnių ir jo sritį, juo labiau kad Sovietų Rusijos vyriausybė, norėdama palengvinti savo armijų dešiniojo sparno puolimą, siekė greičiau sureguliuoti savo santykius su Lietuva ir skubino ilgai vilkintas taikos derybas su lietuviais Maskvoje. 1920 m. liepos 12 d. buvo pasirašyta Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartis, pagal kurią Vilnius su jo kraštu bei Gardinas buvo pripažinti Lietuvai²⁰.

Tą pačią dieną Lietuvos armijos vadas generolas leitenantas S. Nastopka išleido specialų įsakymą, kuriame paskelbė, jog „atėjo laikas paliuosuoti mūsų tėvynę nuo svetimtaučių-užgrobikų ir grąžinti savo senąją sostinę Vilnių“²¹. Buvo įsakyta pirmiausia užimti teritoriją iki vadinamosios F. Focho linijos ir nurodyta Vilniaus grupės vadui pulkininkui leitenantui K. Ladygai užimti Vilnių prieš į jį įžengiant bolševikams²².

Lenkijos vyriausybė vis delsė perleisti Vilnių Lietuvai. V. Grabskio susitarimo su sąjungininkais ir Vilniaus perleidimo lietuviams klausimas liepos 13 d. dar buvo svarstomas J. Pilsudskio vadovaujamoje Lenkijos valstybės gynybos taryboje. Lenkų karinei vadovybei buvo jau visai aišku, kad Vilniaus lenkai nebeišlaikys. Beliko apsispręsti, kam geriau šį miestą užleisti – lietuviams ar bolševikams. Vertindamas susidariusią padėtį, J. Pilsudskis kalbėjo: „Blogiausia yra Vilnius. Jei lietuviams atiduosime, tai bus labai sunku. Jeigu aš būčiau

¹⁷ Urbšys J. Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai // Mūsų žinynas. Kaunas, 1930. T. 19, p. 270–271.

¹⁸ Lossowski P. Stosunki polsko-litewskie..., p. 210–211.

¹⁹ Mūsų kariuomenės bei krašto gynimo organizavimo ir kovų dėl Lietuvos Nepriklausomybės svarbesnieji įvykiai prieš 10 metų // Karys. 1930, Nr. 28, p. 542.

²⁰ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. Vilnius, 1961. T. 4, p. 67–75.

²¹ Lietuvos armijos vado 1920 m. įsakymai // LCVA. F. 384, ap. 3, b. 67, l. 35.

²² Ten pat.

Vilnius, pasirinkčiau lietuvius...“²³. Kaip matyti, J. Pilsudskis, nors ir pripažino, kad patiemis vilniečiams būtų geriau pasirinkti lietuvius, tačiau Vilniaus atidavimą lietuviams laikė politiškai labiausiai nepageidaujamu. Vis dėlto Valstybės gynimo taryba geresnės išeities nerado.

Dvi priežastys vertė J. Pilsudskį dėtis norinčiu atiduoti Vilnių lietuviams. Viena – „lietuviams nuraminti“, jiems įsiteikti reikėjo apsimesti, kad Vilnių geriau užleisti jiems negu bolševikams. Antra priežastis – Antantės aktyse neatrodyti laužančiam Spa sutartį. Todėl tikrajam nusistatymui nuslėpti tomis dienomis buvo duodami dviprasmiški vyriausiosios lenkų vadovybės įsakymai – kovoti ginant Vilnių iš paskutiniųjų ir užleisti jį lietuviams.

Šios dvilypės Vilniaus atidavimo lietuviams politikos buvo nuosekliai laikomasi iki galo, net ir tada, kai bolševikai jau buvo įsiveržę į miestą. Lenkai neatitraukė nuo lietuvių fronto vieno bataliono, užėmusio patį svarbiausią strateginį tašką, kur kertasi geležinkelis ir plentas – svarbiausia susisiekimo tarp Kauno ir Vilniaus arterija. Tai buvo lenkų Lydos pulko batalionas, t. y. to pulko, kurio vadas liepos 14 d. 6 val. ryto priėmė įsakymą perleisti Vilnių lietuviams; jam lengviausia buvo tuoju atitraukti batalioną nuo lietuvių fronto. Tačiau šis batalionas, pasislėpęs miške tarp Kazimieriškių ir Joteliūnų, liepos 14 d. pavakary iš pasalų užpuolė jau turėjusiu būti laisvu keliu į sostinę iš Kauno vykusią lietuvių kariuomenę ir sutrukdė jai įžygiuoti į Vilnių bent tą pačią dieną kaip ir bolševikai²⁴.

Dėl šių aplinkybių pirmieji kariuomenės daliniai įžengė į Vilnių tik liepos 15 d. apie 14 val. Tai buvo VII pėstininkų pulko leitenanto Juozo Černiaus vadovaujama VII kuopa su husa-

rų būriu²⁵. Ji atliko svarbų uždavinį – užfiksuvo Lietuvos kariuomenės įžengimą į sostinę.

Pirmiau minėtos Kazimieriškių kautynės dar kartą parodė, jog žodžiais Vilniaus atidavimas lietuviams, o kariniu smūgiu to atidavimo sutrukdymas buvo J. Pilsudskio federalistinės politikos Lietuvos atžvilgiu ilgos ankstesnių ir vėlesnių dvilypių veiksmų grandinės tik viena ryški grandis. Tai dar labiau padidino lietuvių tautos įsitikinimą, jog tuometine lenkų politika negalima pasitikėti.

Lietuvos vyriausybės neutrali padėtis rusų bolševikų ir lenkų kare lėmė tai, kad nė viena kariaujančių šalių, gerbdama tą neutralumą, nepanaudojo Lietuvos faktiškai valdomų plotų savo operaciniais tikslams. Kartu pažymėtina, jog lenkų ir bolševikų kautynėse bei kurie Lietuvos plotai, kurie iki tol dar nebuvo Lietuvos žinioje, atsidūrė be jokios valdžios. Pasitaikius pirmai progai šiuos plotus užimdavo lietuvių kariuomenės daliniai.

Raudonajai armijai spaudžiant lenkus, Lietuvos politinė bei karinė vadovybė siekė kuo greičiau ir kuo daugiau atgauti lenkų okupuotos krašto teritorijos. Pradėta spręsti 1920 m. liepos 7 d., ši užduotis buvo vykdoma iki tų metų rugpjūčio pabaigos: neretai buvo apsupamos ir nuginkluojamos kai kurios pasipriešinusios lenkų kariuomenės dalys, užimta Pietų Suvalkijoje Maskvos sutartimi nustatytos sienos linija (Augustavo–Štabino–Dambavos–Adomavičių), kurį laiką neturint jokio sąlyčio su lenkų kariuomene. O Gardinas tebebuvo užimtas bolševikų.

Šis etapas baigėsi tuo, kad lenkų valdžia užtikrino santarvininkus, jog lenkai nepulsia Lietuvos, ir rugpjūčio pabaigoje Kaune vykusiomis nesėkmingomis lenkų ir lietuvių derybomis, kurių tikslas buvo dar kartą pabandyti užmigdyti mūsų karinių bei politinių vadovų budrumą ir lengviau užimti pietinę Suvalkiją.

²³ *Rukša A.* Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. T. 2, p. 440.

²⁴ Vyr. lt. *Leknickas.* V pėst. DLK Kęstučio pulkas // *Karys.* 1927, Nr. 28, p. 254–255; *V. V.* Vilniaus miesto komendantūra // *Kardas.* 1937, Nr. 3, p. 63.

²⁵ 7 pėst. Žemaičių kunigaikščio Butegidžio pulko dienyas nuo 1919 m. liepos 1 d. // *LCVA.* F. 929, ap. 3, b. 119, l. 51.

4. Lietuvos ir Lenkijos karinis konfliktas 1920 m. rudenį (rugpjūčio 28 d.–spalio 7 d.)

Šis etapas prasidėjo 1920 m. rugpjūčio 28 d. Suvalkijos pietuose lenkų pradėtais puolimais, kurie ryškiai parodė, jog mūsų pietinis kaimynas ir toliau ketina įgyvendinti savo agresyvius sumanymus, o Kaune tebevykstančias derybas panaudoti tik tam, kad galėtų geriau iširti padėtį lietuvių pusėje ir sėkmingai pasirengti tolesnei agresijai²⁶. Taip pat išryškėjo, kad užsienio valstybių karinių misijų atstovai, tarpininkavimo tikslais važinėję iš Lenkijos į Lietuvą ir atgal, nebuvo visiškai neutralūs.

Nepaisydami derybų, lenkai vykdė operacinius uždavinius, stengdamiesi užimti Augustavo miškų plotus kaip bazę savo veiksmams prieš rusus. Rugpjūčio 28 d. užėmę Augustavą²⁷, lenkai toliau veržėsi į Suvalkiją, o po trijų dienų užėmė Suvalkus ir Seinus²⁸. Taigi lenkai pradėjo karą su Lietuva jo nepaskelbdami. Pietų Suvalkijoje dislokuotai Marijampolės grupei nepavyko ne tik užimti Gardino, bet ir išsilaikyti Augustavo–Lipsko riboje. Šioje operacijoje prieš silpną ir išblaškytą Marijampolės grupę veikė keleriopai gausesnės lenkų jėgos. Be to, dar negavusios aiškių savo vadovybės nurodymų lietuvių dalys dažnai nežinojo, kariauti su lenkais ar ne. Kad ir kaip būtų keista, tačiau kartais kai kurių lietuvių dalinių vadaai tarėsi su lenkais, kaip pasielgti.

Staigus lenkų puolimas Suvalkijoje priverė lietuvių kariuomenės vadovybę imtis priemo-

nių lenkų puolimui atremti. Vyriausiojoje lietuvių kariuomenės vadovybėje nebuvo vienodos nuomonės dėl veiksmų prieš lenkus, kad būtų galima sustabdyti jų brovimąsi į Suvalkiją. Vyriausiasis kariuomenės vadas pulkininkas leitenantas K. Žukas „pataręs“ armijos vadui pulkininkui leitenantui K. Ladygai „apsistoti Nemuno–Augustavo perkaso – Juodosios Ančios linijoje, kasti ten apkasus, stiprinti pozicijas ir toliau nė vieno žingsnio neiti“²⁹. Tačiau armijos vadas pulkininkas leitenantas K. Ladyga nepaisė to patarimo, nuvyko į frontą ir įsakė žygiuoti į Augustavo miškus, už Augustavo perkaso³⁰.

Tiek bolševikai, tiek lenkai svarbiausiu savo baru laikė šiaurinį, t. y. Gardino, plotą ir jam skyrė ypatingą dėmesį. Siekdami užsitikrinti savo kairiojo sparno saugumą, lenkai nutarė pirmiausia nustumti į šiaurę nuo Augustavo miškų Augustavo–Lipsko bare buvusias Lietuvos kariuomenės dalis. Tuo tikslu specialiai suformuota generalinio štabo pulkininko leitenanto A. Nieniewskio vadovaujama operatyvinė grupė gavo užduotį išstumti iš Suvalkijos priešus ir užsitikrinti laisvus perėjimus per Nemuną ir į šiaurę nuo Gardino bei pasirengti tolesniems puolimams. Lenkų karo vadovybės operatyviniuose įsakymuose sąmoningai nebuvo užsimenama apie lietuvius, bet visiškai slaptose direktyvose nurodoma, jog lietuvius reikia laikyti priešais, jei jie bendradarbiauja su bolševikais. Todėl puolusios Suvalkijos pietuose lenkų karinės dalys nežinojo apie tikrąją padėtį, kad manytų, jog kariauja su bolševikais, o ne su lietuviais. Slaptoje direktyvoje Antrosios lenkų armijos vadas nurodė, jog visi plotai, kuriuos iki bolševikų puolimo valdė lenkai, turi ir toliau priklausyti Lenkijai. Suvalkų miesto užėmi-

²⁶ Lietuvių nota lenkams // Kariškių žodis. 1920 09 02, Nr. 36, p. 346.

²⁷ Vyr. lt. *Tarasovas*. Marijampolės grupės operacijos (1919–1920 m.) // Karo archyvas. Kaunas, 1926. T. 3, p. 237.

²⁸ Atskiros brigados karo dienynas (1920 01 01–12 31) // LCVA. F. 510, ap. I, b. 9, l. 50; II pėst. pulko mūšių 1920 m. rugsėjo 1–15 d. reliacija // LCVA. F. 929, ap. I, b. 9, l. 50.

²⁹ Žukas K. Žvilgsnis į praeitį. Čikaga, 1959, p. 294–295.

³⁰ Ladyga K. Kaip lietuviai kariavo // Kelcivis (Čikaga), 1921, Nr. 29.

mas turi ir politinį tikslą – simbolizuoti viso Suvalkijos krašto užėmimą³¹.

Netikėtas lenkų puolimas Suvalkijoje sukėlė visoje Lietuvoje pasipiktinimo audrą. Neapykanta lenkams jau ir taip buvo gana didelė dėl lenkų agresyvių veiksmų 1919 metais ir vėliau. Mažai sustiprinta ir silpna Marijampolės grupė gavo armijos vado įsakymą nublokšti lenkus ir pasiekti pietinį Augustavo miško plotą – anksčiau laikytą Grabavo–Augustavo–Lipsko–Gardino ribą, nors po įvykusių kautynių ir žygių grupės dalys buvo labai pavargusios³².

Marijampolės grupė (II, V, X pėst. pulkai ir VI pėst. pulko vienas batalionas, I raitelių pulko vienas eskadronas ir V, VII bei IX artilerijos baterijos), pradėjusi puolimą 1920 m. rugsėjo 2 d. nuo Cipliškių–Beržininkų–Sopockino ribos, po sunkių ir alinančių žygių iki rugsėjo 4 d. pasiekė bendrą Suvalkų–Augustavo–Gardino geležinkelio ribą, tačiau šių miestų užimti neįstengė³³. Prieš lenkus veikusias trys lietuvių voros jų viršininkų buvo dar suskaidytos į mažesnes. Atskiras mažas Marijampolės grupės voras viena nuo kitos skyrė dideli plotai, o jų veiksmai buvo labai nesuderinti. Grupei turint vieną raitelių eskadroną, nebuvo galimybių nei atlikti žvalgyimą, nei palaikyti ryšius.

Turėdami gausią kavaleriją ir kitas žvalgyimo priemones, lenkai greitai įvertino keblią ir sunkią labai išblaškytos Augustavo miškuose lietuvių Marijampolės grupės padėtį. Rugsėjo 4 d. lenkai, sustiprinę operatyvinę A. Nieniewskio grupę ir pasitelkę kitas savo armijos dalis, pradėjo pulti lietuvių dalinius, kuriems negalėjo suteikti jokios paramos nei kaimynai, nei rezervas. Todėl Marijampolės grupės kautynės gana greitai virto izoliuotų kuopų ir net būrių

bei grupelių kautynėmis. Patyrusi didelių nuostolių Marijampolės grupė turėjo vėl pasitraukti į pradinę padėtį³⁴. Vyriausioji kariuomenės vadovybė, nusprendusi sustiprinti šią grupę, rugsėjo 11–12 d. į Suvalkiją atkėlė III pėstininkų diviziją. Pakeitus grupės vadovybę ir pertvarkius jos dalis, buvo pasirengta gynybai³⁵.

Santarvės valstybėms tarpininkaujant, Kalvarijoje prasidėjo lietuvių ir lenkų derybos paliauboms sudaryti. Prieš sudarant paliaubas, atsiimti Seinai ir pasiekta Smalėnų–Gibų riba. Rugsėjo 14 d. abiem šalims sustabdžius karo veiksmus, Marijampolės grupės dalys ėmė tvirtintis užimtose vietose. Kalvarijoje vykusios derybos nutrūko – nepasiekta jokio susitarimo. Nors per tolesnes kautynes lenkai užėmė Augustavo miškų plotus ir tuo sustiprino savo Antrosios armijos kairįjį sparną, tačiau, kita vertus, pritraukė stiprias lietuvių kariuomenės dalis ir neįstengė užimti taip jiems reikalingo tolesnės operacijos Seinų kelių mazgo.

Po to vykę lenkų kariniai veiksmai Suvalkijoje buvo glaudžiai susiję su netrukus prasidėjusiomis jų operacijomis prieš bolševikus. Lenkai gerai žinojo lietuvių ir bolševikų santykius, kuriems plėtojantis silpnos lietuvių kariuomenės dalys jau beveik visur buvo pasiekusios Lietuvos ir Sovietų Rusijos taikos sutartimi nustatytą sieną, o du trečdaliai Lietuvos kariuomenės jėgų buvo suvaržyti kovų Suvalkijos pietuose. Taigi toliau puolant lenkams, kairysis smogiamosios II armijos sparnas, įjėgęs į jau Lietuvos valdžios kontroliuojamus Vilnijos plotus, buvo apsaugotas nuo bet kokių netikėtumų, ir kelias į Vilnių darėsi visai atviras. Reikia manyti, jog šis lenkų autorių nutylimas motyvas turėjo daugiausia įtakos vyriausiajai lenkų

³¹ Rukša A. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės. T. 3, p. 18.

³² 1920 m. įsakymai Marijampolės grupei // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 14, l. 17–18.

³³ Atskiros brigados (II brigados, II pėst. divizijos) karo dienynas (1920 01 01–12 31) // LCVA. F. 510, ap. 1, b. 9, l. 53–54.

³⁴ Vyr. lt. Tarasovas. Marijampolės grupės operacijos ..., p. 246.

³⁵ Lenkų fronto štabo karo dienynas // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 168, l. 283–285; 1920 m. įsakymai lenkų fronto kariuomenei // LCVA. F. 384, ap. 3, b. 67, l. 45–46; III pėst. divizijos žinios 1920 m. rugsėjo 7 d. // LCVA. F. 511, ap. 1, b. 13, l. 120.

kariuomenės vadovybei parenkant smūgio kryptį. Lietuvos kariuomenės padėtį lenkai beveik visada labai gerai žinojo. Jie spėjo, kad ir šio puolimo metu dalis bolševikų jėgų nuo Nemuno trauksis Vilniaus kryptimi ir lenkams sudarys patogią progą juos persekioti bei užimti Vilnių.

Kovodami prieš bolševikus, lenkai sustiprino ir savo frontą prieš Lietuvą, sutelkė jame II armijos sparninę rinktinę – dvi pėstininkų divizijas ir dvi kavalerijos brigadas. Ši rinktinė, staigiai ir netikėtai puldama, rugsėjo 22 d. sparniniais smūgiais pralaužė lietuvių pasipriešinimą, vėl užėmė Seinus, Kapčiamiestį, Veisiejus bei nemažą kitų vietovių, padarydama lietuvių kariuomenės dalims didelių nuostolių, o rugsėjo 23 d. prie Druskininkų perėjo Nemuną ir išėjo į bolševikų užnugarį bei lietuvių kariuomenės sparną³⁶. Siekdami sudaryti koridorius tarp Lietuvos ir Sovietų Rusijos ir sustoti prie Latvijos sienos, lenkai vieną savo diviziją nukreipė Švenčionių kryptimi.

1920 m. rugsėjį pietinėje Suvalkijoje vykusios kovos su lenkais buvo pačios nuostolingiausios ir nesėkmingiausios iš visų ligtolinių kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės. Pralaimėjimo priežasčių buvo daug. Bene svarbiausios iš jų šios: karinė vadovybė buvo nepatyrusi ir nevykusiai vadovavo, kariuomenės dalys buvo išsklaidytos, ryšiai pakrikę, nebuvo kavalerijos ir kt.

Ketvirtasis kovų su lenkais etapas baigėsi 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų sutarties pasirašymu.

5. Kovos su želigovskininkais (1920 m. spalio 8 d.– gruodžio 1 d)

Šis etapas prasidėjo 1920 m. spalio 8 d. tarimuoj generolo L. Želigovskio „maištu“. „Maištas“ iš esmės buvo ne koks visai netikėtas įvykis, o nuosekliai vykdytos J. Pilsudskio politikos tęsinys, būdingas jo įprastiniam įvy-

kusių faktų ir konspiracijos metodui. Būdamas tikras politinės nuostatos „gente Lituanus, natione Polonus“ („kilme lietuvis, tautybe lenkas“) atstovas, J. Pilsudskis niekada neatsisakė minties atskirti nuo grynai lietuviškos etnografinės Lietuvos Vilnių su jo mišriai kalbančiu kraštu ir sudaryti iš jo lenkiškąją federacinės Lietuvos kantoną. Numatydamas diplomatinis Vilniaus užėmimo sunkumus, J. Pilsudskis sugalvojo savo agresyvių veiksmų remti tariamą gyventojų valią. Iš anksto rengdamasis tai tariamai Lenkijos „pakraščių“ gyventojų valiai įrodyti, jis ir įsakė generolui L. Želigovskiui „sukilti“.

Nors Lietuvos valstybei buvo suduotas skaudus smūgis, kai jos sostinė Vilnius buvo generolo L. Želigovskio užgrobtas lenkams klastingai sulaužius ką tik pasirašytą Suvalkų sutartį, lietuviai veiksmingai pasipriešino į krašto gilumą besiveržiančioms gausioms lenkų kariuomenės pajėgoms ir prie Širvintų, Giedraičių bei Musninkų privertė jas patirti didelį pralaimėjimą³⁷, atsisakyti planų nuversti Lietuvos vyriausybę ir jėga įgyvendinti savo unijinius tikslus. Taigi vos besikurianti jauna Lietuvos kariuomenė garbingai išlaikė nepaprastai sunkų Nepriklausomybės kovų egzaminą.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, jog 1920 metais Lietuvos karinė vadovybė būtų daug išsimečiau pasielgusi, jeigu būtų dėjusi visas pastangas išsivirti tų metų vasarą iš bolševikų atgautame Vilniuje, pasirūpinusi jo gynimu, o ne veržusis į Augustavo miškų sritį. Tuomet, galimas dalykas, generolo L. Želigovskio divizijos būtų buvusios sulaikytos ne prie Širvintų, Giedraičių ir Musninkų, o ir Vilniaus nebūtų pasiekusios – Vilniaus ginčo visai nebūtų buvę.

³⁶ 3 pėst. divizijos štabo karo dienynas už 1920 m. spalio mėn. // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 178, l. 99–101.

³⁷ 7 pėst. Žemaičių kunig. Butegėdžio pulko žygiai ir svarbesni mūšiai // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 119, l. 247–248; Kautynės ties Giedraičiais // LCVA. F. 929, ap. 3, b. 95, l. 71–79; IV pėst. LK Mindaugo pulko mūšio aprašymas nuo 1920 m. spalio 13 d. iki lapkričio 21 d. imtinai // LCVA. F. 509, ap. 1, b. 23, l. 56–62.

Nors lietuvių kariuomenei nepavyko atgauti Vilniaus ir trečdalį teritorijos teko laikinai palikti okupuotą lenkų, tačiau sugebėta įteisinti

Lietuvos egzistenciją tarp kitų pasaulio valstybių, tapti visateisiu Tautų Sąjungos nariu ir savarankiškai tvarkyti savo ateitį.

MILITARY ASPECTS OF THE LITHUANIAN-POLISH CONFLICT OF 1918-1920

Vytautas Lesčius

Summary

After restoration of independence in 1918 the Lithuanian state from the very beginning of its activities had to defend the recognition of its very existence and territory by means of both diplomatic measures and armed struggle. One of the neighbouring states, which were encroaching on the independence of the nation, was Poland.

The Poles from ancient times had not shown a favourable view toward the Lithuanian national movement, which they saw only as a certain separatism, and the Poles had been living with ideas of a union that had been unacceptable to Lithuanians for ages.

In Polish eastern policy all their principle political groups assigned Vilnius a special place, which was to be one of the main points of support in creating a "great Poland". Later their aspirations to add all of ethnographic Lithuania became clear. In company with these aims the opposing actions for the national aspirations of the Lithuanians ignited the spark of the military conflict between the two states.

At the end of 1918 in Vilnius and its environs the Poles founded a number of soldiers' organisations and self-defence units. Taking advantage of the German army's withdrawal and the relocation of the Temporary Government of the Lithuania to Kaunas, they proclaimed the occupation of Vilnius on 01 January 1919. Vilnius remained in their hands for only 5 days this time since they were unable to resist the onslaught on the city by the Bolsheviks.

Having not renounced their idea to repeat military actions, the Poles taking advantage of a favourable situation, by a suddenly assault on 19-21 April 1919 beat the Bolsheviks and drove them out of Vilnius. In

governing the city until 14 July 1920, they not only had no consideration for the position of the Lithuanian Government but also persistently infiltrated further into the country, occupying a greater area.

In the middle of June 1920, while the martial activity between Soviet Russia and Poland was tending to the disadvantage of the latter, the hope of getting back their capital Vilnius was ignited for the Lithuanians. The peace treaty between Soviet Russia and Lithuania concluded in Moscow on 12 July, on the basis of which Vilnius and its area together with Suvalkia and Gardinas were recognised as belonging to Lithuania, especially strengthened this hope.

With the Poles withdrawing the Lithuanian Army on 07 July 1920 began to occupy the localities they had abandoned. On 15 July a part of the Lithuanian Army advanced into Vilnius and by the end of August had liberated southern Suvalkia with a large force on 28 August. The small Lithuanian Army units did not attempt to resist. A number of important places were lost and large losses experienced. The Polish-Lithuanian war ended on 07 October 1920 with a treaty signed in Suvalkia.

However, the next day by order of the Polish leader J. Pilsudskis, gen. L. Želigovskis, as if implementing the will of the "border's" inhabitants, broke the aforementioned treaty and occupied Vilnius. The lingering war ended by the end of November with the route of Želigovskis's soldiers near Širvintos, Giedraičiai, Musinkai. Military actions ended on 01 December.

The Poles did not succeed in implementing their aim of union. The young Lithuanian Army just being formed had defended the country's independence.

Įteikta 2001 m. kovo mėn.